

og bringe Landmændene en langt høiere Indtægt af Meieriet end nu er Tilfældet.

Det Altenborgske Bondeavlbrug.

Det lille sachsiske Hertugdømme Altenborg har et Fladeindhold af $24\frac{1}{2}$ Dvadratmiil med en Befolkning af 122,000 Indbyggere; men efterstaaende Meddelelser indskrænke sig til Regjeringsamtet Altenborg, fordi det i Særdeleshed er der, hvor det Avlsbrug har hjemme, der er blevet berømt under Navnet det altenborgske. Dette Amt har en Befolkning af 66,000 Indbyggere, paa $9\frac{1}{2}$ geographiske Dvadratmile, altsaa i Gjennemsnit 6700 Indbyggere paa hver Dvadratmiil. Af Befolkningen lever lidet over $\frac{1}{3}$ Deel i Stæder og Flekker og næsten $\frac{2}{3}$ Deel paa Landet, eller, for at angive Forholdet nøie, boe 35 Procent i Stæderne og 65 Procent paa Landet.

I det Hele er Landet meget frugtbart og bestaaer for størstedelen af dybe muldrige Leerjorder, der indeholde circa 60 à 80 Procent Leer, 20 à 40 Procent Sand, 3 à 4 Procent Muld og $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Procent Kalk. Enge af nogen Betydenhed har man kun enkelte Stæder.

Den altenborgske Bonde nedstammer fra en vensdift Følkeslamme, og klæder sig endnu i en særegen

Nationaldragt. Besidderne af de mindre Landeiendomme inddeler man i 3 Klasser: Bønder, Gartnere eller Koebønder og Huusmænd. De første have Gaarde med Marker, Enge og Haver og holde i det mindste 2 Heste. En Bondegaard har et Tilliggende af 20—90 Aker*) Land, der yderst sjelden udstyffes, da man anseer det for en Uressag at holde en Eiendom samlet. Det er denne Klasse af Besiddere, der er saa vidt bekjendt for sin overordentlige Velstand. Den anden Klasse bestaaer af de saakaldte Gartnere eller Koebønder, der foruden en anseelig Have ogsaa have Mark og andet Jordtillæg. En Eiendom af denne Art har fra 5 til 20 Aker Land. De drive deres Jorder med Køer. Huusmændene have foruden en Have ofte en liden Agerlod.

Som Følge af Befolkningens overordentlige Tilvæxt ere de smaa Eiendomme meget kostbare, og det er ikke sjældent, at hver Aker betales med 600 à 700 Thlr., det er: med 800 til over 900 Rbd., medens større Eiendomme forholdsviis ikke koste meget over det Halve. En Bondegaard paa 70 Tdr. Land staaer i den høie Priis af 30,000 Rthl. eller 40,000 Rbd. og selv til en saadan Priis er det vanskeligt at faae en Gaard tilkjøbt. I Altenborg er en Bondes yngste Søn altid Arving til Gaarden, fordi man anseer

*) En altenborgsk Aker er omtrent $1\frac{1}{2}$ Td. Land geom. Maal.

Forøvrigt har jeg reduceret alle Angivelser til dansk Maal, Bøgt og Mønt, fordi jeg har troet, at enhver Misforstaaelse saaledes lettest kunde undgaas.

ham for den meest uforsørgede og hjælpeløse ved Forældrenes Død.

Fra Arilds Tid vare Beboerne af disse Egne berømte for deres Agerbrug og Industrie; men i Slutningen af forrige Aarhundrede fik det et betydeligt Opsving ved Indflydelse af den Mand, der iblandt Albrecht Thaers Forgængere mere end nogen anden har indlagt sig udsødelig Fortjeneste af Tydslands Landbrug. Det var Schubart v. Kleefeld, der havde et af sine Godser, Würchwig, i Nabolavet af Altenborg. Dyrtningen af Klexer og Kunkelroer udbredte sig med utrolig Hurtighed, og blev Grundvolden til Agerbrugernes Velstand i den paafølgende Tid. Senere har ingen Stilstand været i Culturens Fremskridt, idet, som Pastor Hempel udtrykker sig, „den altenborgske Landmand ganske lever for sit Kalb, helst taler om, hvad der hører dertil; ved Besøg af sine Benner fører han dem saasnart mueligt i Marken, og viser dem Alt, hvorhos den troe Huusmoder med hendes velnærede Dvægstand og hendes rige Forraadskamre ikke bliver tilbage.“

Bed fortrinlige Agerdyrkningsredskaber udmærker Altenborg sig ikke. Man bruger forskjellige Hjulpløve, iblandt hvilke den altenborgske eller forbedrede thyringer Plov er anseet for den bedste. Dette er et Redskab med et temmelig svært Plovlegeme, med tvende ulige store Hjul, men da denne Plov i ingen Henseende synes at fortjene Opmærksomhed, skal jeg ikke trætte Læseren med nogen udførlig Beskrivelse. Sving-

ploven er kun meget enkelte Steder brugt, hvilket og er Tilfældet med Krogen, der saavel i Nabolandene som i Nordtydskland er saa almindelig. Foruden Brakharven benytter man meest en let Harve af Rhombesform, der trækkes af een Hest. Man bruger Tromler med en temmelig kort men svær Bom og dette Redskab benyttes meget. Ogsaa Erstirpator og Hypeplov findes meget almindeligt.

Det almindelig fulgte Agerdyrkningsystem er Trevangsbruget, saaledes at Brakmarken i Reglen er dyrket med Klever, Hvidkaal, Bælgfæd og Rodfrugter, navnlig Kartofler, Kaastrabi og Runkelroer; kun enkelte forvildede Pletter behandles med reen Brak; derefter følger Vintersæd, Rug og Hvede, og endelig Vaarsæd, Byg og Havre. Man vil forundre sig over, at man i de bedre Aolsbrug er istand til forsvaerlig at gjøde $\frac{1}{3}$ Deel af Agerlandet aarlig; men jeg skal senere vise, hvorledes dette bliver mueligt. Man tør af Frygt for idelig at faae Veiesæd paa disse kraeftige Jorder ikke indføre Beresbrug; men flere gaae over til et frit Aolsbrug, der mere eller mindre nærmer sig dertil. Saaledes have nogle valgt en Gaarig Rotation, f. Ex.:

1) a. deels reen Brak; b. deels dyrket Brak;
med stærk Gjødning.

2) Raps Hvede.

3) Hvede Byg, besaaet med Klever.

4) Rodfrugter, Biffer og Klever,
(hvortil gjødfes).

5) Hvede og Rug.

6) Byg og Havre.

eller:

1) Brak, dyrket med Klexer, Rodfrugter og Hvid-
faal, Biffer;

(stærkt gjødsfet).

2) Vintersæd, deels Rug, deels Hvede.

3) Byg, besaaet med Klexer.

4) Klexer, der af nogle bestrøes med Gibs;
herefter gjødsfes til

5) Rug.

6) Havre.

Hvad Dyrkningen af de forskjellige Sædarter, Køderværter og Rodfrugter angaaer, da gives til Hvede Brakmarken sædvanlig 4 Pløininger. Gjødningen nedbringes med Bendefuren, der pløies ganste fladt, hvorimod den paafølgende Pløining skeer dybere og sædvanligviis paatvers, forsaavidt Markens Figur ikke hindrer det. Herved bliver Gjødningen godt indblandet i Jordsmønnet. Efter enhver Pløining bruger man baade Harve og Tromle. Sædfuren pløies med særdeles stor Omhyggelighed, og man underharver gjerne før Saaningen med et let Dvertræk af Harven, for at forebygge at Sæden skal komme til at staae i Rader. Efter Raps pløies 2 Gange til Hvede, men efter Klexer kun eengang. Efter anden Slet gives en svag Gjødning, der nedpløies grundt og, naar Jorden har ligget nogen Tid for at sætte sig, saaes Hveden, hvorefter harves stærkt. Nogle saae

Hveden efter Kartofler, og faae en mindre god Afgrøde, der dog forholdsviis er rigere paa Kjerne end paa Straae. Man udsaaer omtrent 6 Skpr. paa en Tønde Land og avler 10 à 12 Tønder. Rugen saaes efter Klover, Bælgsæd, Sommerryps og undertiden efter Kartofler. Man ynder den tidlige Udsæd, iffe blot fordi der spares Sædeforn, men især fordi den har viist sig sikkrere og i Gjennemsnit givet flere Fold end den sildige. Man kalder i det Altenborgske Rug „Korn,“ fordi den er den meest dyrkede Vintersæd. Man saaer paa en Td. Land 6 à 8 Skpr. og avler i Gjennemsnit 10 à 12 Td. Byg saaes efter Vintersæd kun i den Jord, der tidligere er rigt gjødet og efter sin Natur er egnet for denne Sæd.

Man er meget omhyggelig for, at Ploven altid følger Leen saa hastigt som mueligt, og man begynder ofte at omploie Stubbene, medens Afgrøden endnu staaer paa Marken. Dette har den Fordeel at Vintersædens Stubbe tidligere kunne raadne og Ukrudsfrøet kan komme til at spire. Efterat Jorden er harvet, ploies den endnu eengang i Efteraaret, hvorefter den helliger uharvet om Vinteren; men saasnart den i Foraaet er bleven tilstrækkelig tør, bearbeides den atter enten med Harve eller Erstirpator. I Mai gives Sædfuren, og falder Veirliget tørt, bliver Bygget nedploiet. Efter enhver Ploining bliver Jorden harvet og tromlet. Man saaer paa en Td. Land 6 à 8 Skp. og avler 12 à 16 Tdr. Havren saaes ligeledes efter Vintersæd og i samme Indtægt som Bygget,

men man udsaaer den i den meest lerede, meest vandholdige og magrere Jord, hvor man ikke turde gjøre Regning paa nogen god Byghøst. Man pløier dertil een eller to Gange om Efteraaret og eengang i Foraaret. Udsæden paa en Td. Land er 9—10 Skpr. og Afgrøden 15 til 16 Tdr. i Gjennemsnit, men ofte avles 20 til 24 Fold.

Til Erter og Biffer pløies den Jord, der har haaret Byg eller Havre, sædvanlig 2 Gange; man udfører Gjødningen inden Frosten gaaer af Jorden og spreder den for at man, saa tidlig Jorden bliver beskøvet, kan udsaae Erterne; dog opsætte nogle at udføre Gjødningen paa Ertestubben umiddelbar til Ruggen; men til Erstatning faae Erterne da en Gipsgjødning, hvormed de oversaaes naar de ere et Par Tommer høie, og hvorefter de vore stærkt til. Man besaaer en Td. Land med 7 à 8 Skpr. Erter, og avler derefter som Følge af disse Jorders høie Culturstilstand en rig Afgrøde af Foder, men mindre af Kjerne, sædvanligt kun 5 til 8 Tdr. pr. Td. Land. Af Biffer saaes 6 Skpr. paa en Td. Land og avles kun i Gjennemsnit 4 à 6 Tdr.

Man udsaaer ofte til Grønfoeder en Blanding af Erter, Biffer, Byg og Havre, og bruger da til en Td. Lands Besaaing $1\frac{1}{2}$ Td., hvorefter vindes et rigere Udbytte af Foder, end ved at saae disse Sædarter hver for sig.

Bed Schubart v. Kleefeld blev den røde Klevet i Aaret 1780 først indført i det Altenborgske, og fra

den Tid af har den været Grundvolben for dette Lands forbedrede Agerbrug, fordi den her som Følge af Jordens dybe Cultur og rige Gjødningsstilstand giver overordentlige Afgrøder. Man saaer 16 \mathcal{R} i en Td. Land som oftest paa den vel afharvede Byg, fordi den her lykkes sikkrere end i Havren, der som ovenmeldt dyrkes i den mindst kraftige Jord. Man nedbringer Frøet med Tromlen. Af den dyrkede Brakmark i det herværende Trevangsbrug besaaes i Regelen $\frac{1}{3}$ Deel med Klexer, saaledes at den kun hvert 9de Aar atter bliver saaet paa samme Sted. Til Grønsober for Malkeqvæget afhugges den allerede med Segelen, naar den er 4 til 6 Tommer hoi, senere afhugges den med Leen. Ved at benytte den saa tidlig, skyder den hurtigere igjen og man saaer saaledes det meest behagelige og nærende Foder for Qvæget. Al den Klexer, man kan undvære fra Sommerstaldfodringen, bliver saasnart den beynder at blomstre gjort i Hø, og man avler deraf paa en Td. Land i Gjennemsnit 60 til 90 Centner d. e. 5 til 8 almindelige Tohestelæs, men i særdeles frugtbare Aar har man 100 til 120 Centner. Til Frø vælger man enten de Stykker, hvor Jordsmønnet ikke er saa kraftigt, at man maa frygte for at Klexeren skal lægge sig, eller og man avler Frøet af anden Slet. Paa en Tønde Land avles meget almindeligt 60 \mathcal{R} Frø, der efter en Middelpriis koster $3\frac{1}{2}$ Rbd. pr. \mathcal{R} . Det altsborgste Klexerfrø udmærker sig ved sin Reenhed og fortrinlige Dvalitet. Hvor man billigt kan have Gips

anvender man omtrent en Tønde deraf i pulveriseret Tilstand paa hver Td. Land til at oversaae den unge Klexer med i Foraaret. Dgsaa i Altenborg har man gjort den Erfaring, at Klexeren bliver usikker, naar den ofte eller med faa Aars Mellemrum saaes paa samme Sted. Af Trevangsbrugets Brak besaaes derfor kun $\frac{1}{3}$ Deel aarlig med Klexer, medens den øvrige Deel dyrkes med andre Foderverter og Rodfrugter. Den hvide Klexer dyrkes i Almindelighed ikke, fordi den er mindre egnet til Slet end til Græsgang. Lucerne og Esparcette dyrkes ikke af den altenborgske Bonde, uagtet de blive dyrkede i Nabolandene; men disse Verter tage Jorden i flere Aar i Beslag, og Altenborgeren ønsker hvert Aar at kunne disponere over sin Jord.

Hvidkaalen*) var, for Kartofler og Runkelroer bleve indførte, næsten den eneste Fodervert, man dyrkede for Hornkvæget, og endnu lægger man megen Flid derpaa, idet der sjelden er noget Agerbrug, hvor man ikke dyrker nogle Tønder Land dermed. Man behandler Jorden dertil med stor Omhyggelighed. Gjøds-

*) Under mit Ophold i Altenborg besøgte jeg i Selskab med en Landmand af gamle Thærs Skole, Amtmand og Domaineforpagter Klostermann fra Johannsburg ved Fulda, Landsbyen Mehna lidt over en Miil fra Altenborg, hvor vi bleve særdeles vel modtagne hos Bonden Zacharias Junghans, i hvis fortrinlige Agerbrug vi ogsaa foresandt særdeles gode Afgrøder af Hvidkaal. Den gamle Præst i Mehna Hr. Håselbarth forærede os Frø af denne Kaal, som jeg til Foraaret agter at saae til Udplantning i Mar-
ten.

ning paaføres som oftest før Vinter, og for at faae den godt blandet med Jorden pløier man 3 til 4 Gange og harver og tromler efter hver Pløining. Planterne optrækkes i stærk gjødede Bede i Haven, og disse blive bestrøede med Kalk, Gips eller Aske for at forebygge Udelæggelse af Jordlopperne. Udplantningen skeer i Juni Maaned i den vel tilberedte Jord. Den Hvidkaal, man dyrker til Dvægfoder, sætter i Almindelighed ikke Hoved, men har en svær Stof og mange Blade. Denne Kaal synes mig at ligne i Udseende hvad man hos os kalder Skrupper, det er nogen grovere Hvidkaal, der enkeltviis fremkommer i Havenne imellem den almindelige Hovedkaal og sædvanligviis udryddes af Gartnerne. Først med Bladene og tilsidst med Støffene fodrer man Køerne fra Midten af August til Juul. Man avler paa en Tønde Land 500 til 600 Centner og saaledes betaler Afgroden godt baade Jordsmon, Arbeide og Gjødning. Det Smør, som kjernes medens man fodrer hermed, er ualmindelig velsmagende, og betales derfor høiere i de større Stæder, hvor det er bekjendt under Navn af „Krautbutter.“ En Ko kan foruden Tilgift af tørt Foder fortære 60 T Raalblade daglig, og en god Afgrode af en Skjeppe Land for hver Ko kan dog saaledes være tilstræffelig i 3 til 4 Maaneder.

Kartoffeldyrkningen lægger man megen Vind paa, og saavidt mueligt udfører man Gjødningen dertil allerede i Efteraaret og nedbringer den med en dybere Pløining end man giver til Sæd. Har man ikke i

Efteraaret den fornødne Gjødning, udfører man den saa tidlig som mueligt om Foraaret, og bearbejder Jorden oftere for at faae Gjødningen vel blandet med den. Man lægger Kartoflerne paa samme Maade (som hos os, enten i hver Tredie Fure efter Ploven, eller i Furer, som mindst i en Alens Afstand trækkes med Hypeploven. Man avler rige Afgrøder, nemlig paa en Tonde Land 90 Tdr. af de bedre Sorter, men 150 til 200 Tdr. af de grovere eller saakaldte Foderkartofler.

Kaalrabi dyrkes paa samme Maade som Hvidkaal. Frøet udsaaes et Par Uger senere i vel tilberedte Bede i Haven. Denne Plante er mere udsat for Udelæggelse af Larver og Meelbug og meget vanskelig at bevare om Vinteren. Den opbevares opstabled i Skure, hvor den tilpaffes med Halm og opfodres henimod Foraaret.

Ogsaa Runkelroer blive meget dyrkede. Frøet udsaaes undertiden allerede i Efteraaret, men som oftest tidlig i Foraaret paa vel tilberedte Bede i Haven. Udplantningen skeer i den vel behandlede Jord i Slutningen af Mai eller Begyndelsen af Juni. Den Jord, der i endeel Aar har været dybt bearbejdet og er riig paa gammel Kraft, egner sig bedst for Runkelroen. Man danner Hypevinger eller Rygge, som oppløies med Hypeploven, og udplanter derpaa; thi denne Vext forlanger kun liden eller ingen Jord over sig, men megen Cultur under sig, da den ellers sætter kun liden Rod, men udstyder en høi opretstaaende Top. Istedetfor at man søger at huppe Jord op om Hvid-

saal og Kartofler, hypper man den bort fra Roerne, naar de have faaet nogen Størrelse, hvorved deres Bert bliver befordret. Mange foretrække dem for Hvidsaalen, fordi de i en kraftig og dybt cultiveteret Jord give en meget sikkrere Afgrøde og levere en ligesaa værdifuld Fodermasse. De ere og mindre udsatte for Udelæggelse af Larver og Forraadnelse om Vinteren end Kaastråbi.

Skjøndt den altenborgske Bonde saa godt forstaaer at skaffe sig rige Afgrøder af Korn, Foderverter og Rodfrugter, og i saa Henseende har et stort Forspring for Nabolandene, og skjøndt han ved sin rige Høst af Foderverter og ved sin Besætnings særdeles kraftige Underholdning tilveiebringer et ualmindelig stort Forraad af Gjødning til sine Jorder, indlader han sig i Almindelighed ikke synderligt paa Handelsverters Dyrkning. Det Agerdyrkningsystem, han følger, gjør store Fordringer til Jordens Frembringelsesevne, og kan kun bestaae i Tiden, naar et forholdsviis rigt Gjødningsforraad er tilstede. Dette indseer han og vogter sig vel for at lade sig friste af den tilsyneladende større Fordeel, de udtærende Handelsverter kunne yde*). Ijndlertid dyrke Nogle forskjellige Olieverter, saasom:

*) Sid den danske Bonde ligesaa godt forstod at beregne, hvor store Fordringer han i Forhold til sine Jorders Kraft og sit Forraad af Gjødning bør gjøre. Man vilde da vogte sig for at inblade sig paa nogen stor Rapsavl i Egne, hvor Jorderne ikke af Naturen ere kraftfulde, og hvor man kun har saa Hjælpemidler til at bringe Gjødning tilveie.

Vinterraps, Ryps, Sommerraps og Dobber; den sidste er den mindst fordeelagtige, fordi den giver færre Fod, betales lavere og er meget udtærende. Besaaer en Bonde enkelte Tdr. Land med Vinterraps, gives Jorden en omhyggelig Bratbearbejdning; Sædfuren pløies med stor Omhyggelighed, derefter harves og tromles, og naar Rapsen er saaget, nedbringes den med et Overtræk af en let Træharve, hvorefter atter tromles. Man besaaer en Td. Land med 6 Potter af denne Sæd. Man bruger at opbinde Rapsen, saasnart den er skaaren, og sætte den sammen paa Ugeren, saaledes at 2 Rader af Bundter stilles imod hinanden, og naar den er tør, hjemføres den og tørstes paa Røden. Vinterryps saaes i fede Jorder efter Byg, men skjøndt man gjøder dertil, er den dog usikker. Skjøndt Dyrningen af disse Oliearter aldrig har været drevet i stort Omfang, er den dog i Aftagende, som Følge af at Jordlopper, Snegle og Rapsbiller synes stedse mere at tiltage, uden at man har været istand til at ubfinde noget Middel til at hæve dette Onde.

Ogsaa Havevæsenet lægger den altenborgske Bonde megen Bind paa; thi baade ved Gaarde og Huse finder man velbyrkede Haver af større eller mindre Omfang, da Landmanden holder meget af gode Havefager, og anseer dem som et af de vigtigste Næringsmidler. Om sorgen for Haven paaligger i Almindelighed Huusmoderen; dog er det ikke sjældent, at flere af de større Gaardeiere i en Landsby forene

sig om at holde en Gartner, for at de kunne aple en Mængde af de bedste og fineste Haveurter. Hvad man ikke kan forbruge i Huusholdningen, bringer man til Torvs i Stæderne, hvor dog Priserne i Almindelighed som Folge af den overflødige Tilførsel staae meget lavt paa denne Vare. Ved Siden af Urtehaven finder man ofte en Blomsterhave, rigt udstyret med de skønneste Blomster. Havefrø avler man selv eller tilbyder sig enkelte Slags hos sine Naboer, for at man stedse kan have de bedste Sorter. I Urtehaven finder man ingen Træer, da man til Træfrugtavlens har særskilte Haver. Skjøndt man allerede fra Fortiden har lagt megen Vind paa gode Træfrugter, har denne Sag dog faaet et betydeligt Op-sving ved Indflydelsen af det i Aaret 1803 stiftede pomologiske Selskab. Det er derfor ikke sjældent, at man i Bondens Have finder de fineste Frugter. Til Opbevaring deraf finder man rummelige og velindrettede Frugtjældere, og hvad man ikke selv kan bruge, bringes paa Torvet saavel i grøn som i tørret Tilstand. Den største Keenlighed og Omhyggelighed for kun at levere gode Varer har havt til Folge, at Frugt er en søgt Handelsartikel. Umoden eller ormstuppen Frugt bringes aldrig paa Torvet. Den samme Dygtighed, som den altenborgske Bonde viser paa sin Mark, finder man og, at han anvender med Frugttræernes Udplantning, Pleie, Bestjæring og Renselse. Til ethvert ungt Frugttræ graves et 3 til 4 Fod bredt og ligesaa dybt Hul, der opfyldes med god Jord; i

tort Veir undlader man ikke, flittigt at vande Træerne. Sædvanligviis ere Landeveiene beplantede med Frugttræer, især Kirsebær. I den senere Tid har man og paa en egen Maade benyttet de skraae Sider af Chausseernes Grøfter til Beplantning med Kurvemagerpiil, og denne Benyttelse har paa flere Steder viist sig særdeles fordeelig.

Hestetillæg besitter man sig i Almindelighed aldeles ikke paa i dette Hertugdømme, fordi man antager, at det ikke kan betale sig. Derimod kjøber man store og stærke unge Heste, og holder dem særdeles godt; ligesom man og søger at høre deres Anseelse, ved at betjene sig af smukke og kostbare Seletøier. Men ligesom man paa den ene Side holder Hestene i en særdeles kraftig Tilstand og viser megen Omsorg for deres Pleie, tager man heller ikke i Betænkning, hverken at paalægge dem et stort og anstrengende Arbeide, eller at lade dem drage meget store Læs; det er saaledes ganske almindeligt, at et Par Heste maa trække 20 Tdr. Rug til Staden, hvorved dog maa bemærkes, at Veiene ere særdeles gode.

Trækstude bruger man ikke, men desto mere almindelig er Jordens Dyrkning med Køer. Dette finder i Almindelighed Sted hos de mindre Agerbrugere, hvis Besiddelse udgjør 5—20 Tdr. Land. Uden Anstrengelse trække Køerne Ploven ogsaa ved dyb og svær Ploining af de stærke Leerjorder, men disse Køer ere og baade store og særdeles vel fodrede. Det er

forøvrigt ikke alene til Pløining og andre Agerdyrkningsarbejder, man betjener sig af Køerne, men de bruges og til de foresaldende Kjørfler, ja endog til Producternes Transport til Torvene, og dog seer man dem være i en udmærket Tilstand. Man er temmelig enig om, at Køer, der saa kraftig underholdes, aldeles ikke slaae af paa Melken, fordi de arbeide.

Da Hertugdømmet allerede fra gammel Tid har udmærket sig ved en høi Culturtilstand og i den nyere Tid ved Dyrkningen af en stor Mængde Rodfrugter og Fodervexter, er det intet Under, at man her finder en ualmindelig vel underholdt Dvægstand. De Køer, man finder hos Bonden, ere sædvanlig af en stor og stærk Landrace og det er sjældent, at fremmede Racer indføres.

Saa vel af Køerne som af Arbeidsdyrene finder heel Staldfodring Sted; kun nogle faa Uger efter Høsten kommer Dvæget paa Græs.

Hornqvægets Pleie henhører ganske under Huusmoderens Omsorg, og hende er det magtpaaliggende, at holde det i den bedst muelige Tilstand. Ligesom Mændene finde Fornøielse i at tage hverandres Marker i Diesyn, saaledes holde Konerne indbyrdes Die med hverandres Køer, og deres Berømmelse som dygtige Koner afhænger for en stor Deel af Resultatet af saadanne Besigtigelser. Ligesom den stærke Gjødning og gode Behandling af Markerne fremkalder de rige Afgrøder, saaledes bevirker det kraftige

Foder og den omhyggelige Pleie Køernes skønne Udseende og det rige Udbytte af Meieriet.

Til Staldfodring i Sommermaanedene betjener man sig fornemmelig af Klexer og Biffer eller Biffelblanding; men efter Høst og lige til Juul afgive Bladene af Hvidkaal og Runkelroer det vigtigste Kraftfoder; derefter anvender man Klexerhoet og Rodfrugterne, der haves i en saa tilstrækkelig Mængde, at man kan holde ud dermed til man atter har Grøn-foder. I Forbindelse hermed bruger man den bedre Deel af Halmen, tildeels skaaren i Haffelse. I Mangel af oversflødig eller aldeles tilstrækkelig Mængde af andet Kraftfoder, anvender man og Korn, især i skraaet Tilstand; — ogsaa Klid og Maff bliver benyttet til Køerne. Om Vinteren fodres paa følgende Maade: 1) Hø, god Halm eller Haffelse blandet med Rodfrugter, som ere haffede; 2) Suppe af Avner, Klid eller Kornstjaa, blandet med Rodfrugter; 3) Kaalblade og siden, naar disse ere slupne op, Rodfrugter blandede med Haffelse; 4) Hø eller Halm; 5) som Nr. 3; 6) som Nr. 2; 7) som Nr. 1. Til Foderets Røgning eller Overydning med hedt Vand har den altenborgske Bonde ofte et Kjøkken indrettet ved Siden af Kostalden.

Om Sommeren malkes 3 Gange daglig, men om Vinteren kun 2 Gange, med Undtagelse af de Køer, som nylig have kalvet. Fløden affummes, medens Melken endnu er sød. Man har sædvanlig Leer eller saakaldte Steen-Melkeskade, i hvis Bund,

der er et med en Prop forsynet Hul, hvorigennem man ublader Melken og beholder Fløden tilbage i Fadet. Denne Maade at affløde Melken paa synes mig ikke at have noget Fortrin for den sædvanlige, da den aldeles ikke gaaer hurtigere fra Haanden.

I de første Maaneder efter Kalvningen samler man af de bedste Køer 7 til 8 \mathcal{R} Smør ugentlig. Paa de Steder, man fodrer kraftigt, skal det ikke være ualmindeligt, at man af en Ko har 1 Tønde Smør*) og 40 til 50 Skofte smaa Øste.

Imidlertid tør jeg, efter de Oplysninger, jeg kunde samle, ikke i Gjennemsnit anslaae Smørproduktionen i de bedre Avlsbrug, efter Fradrag af hvad man i Huusholdningen forbruger, til mere end 150 \mathcal{R} af en Ko aarlig**), og Øst til Salg 30 Skofte. Kalvene med Undtagelse af dem, som tillægges, sælges til Slagteren, efterat de 8 à 10 Dage have patet Moderen, og en saadan Kalv betales med 3 Rbd. Indtægten af en Ko bliver saaledes foruden Affaldet, som anvendes til Svinene:

150 \mathcal{R} Smør à 24 \mathcal{S}	37 Rbd. 3 Mk.
30 Skofte smaa Øste à 3 Mk. 15 — — —	
en Kalv	3 — — —
	<hr/>
	55 Rbd. 3 Mk.

*) Smørret bliver i Almindelighed solgt i smaa høie Stykker, saakaldte Becke, der veie 18 Pnd.

**) I Lincæs Beskrivelse af det altenborgske Agerbrug anslaaes Udbyttet af en Ko efter lave Middelpriiser til 59 Tbr. 10 Rgr., som udgjør over 80 Rbd.

Meierieproducterne fra Altenborg ere i alle Stæder i Omegnen og især i Leipzig en meget søgt Handelsartikkel, der og betales dyrere end fra andre Egne. Ikke desto mindre har man gjort de gode Huusmødre i Altenborg den Vebreidelse, at de skulde opfodre alt for meget paa deres Køer, saa det ikke skulde kunne betale sig*). Men herimod vidner saavel den store Indtægt, de opnaae, som den overordentlige Velstand, hvori man finder denne Bondestand; thi en saadan vilde neppe være opnaaet, dersom man havde manglet Kløgt og Indsigt til en forstandig Beregning af den hele Deconomie. Herved maa man ikke overse den vigtige Indflydelse paa hele Avlsbruget, den kraftige og rige Underholdning af Besætningen medfører; thi det er jo fornemmelig herved, man opnaaer en betydelig Forøgelse saavel af Gjødningens Qvantitet som Qvalitet, og det er vel for en stor Deel sit store Forraad af kraftig Gjødning, Altenborgeren maa takke for sine rige Afgrøder. Og saa Sædevarerne fra dette Hertugdømme skyldes deres store Anseelse for en stor Deel til den Omstændighed, at alt det flettere Korn ikke bringes i Handelen, men benyttes i Landmandens egen Deconomie.

Man tillægger ikke flere Kalve, end der udfødbres

*) En Ko erholder daglig 25 \mathcal{R} Høvardie, enkelte Steder lidet mere. Da man i omtrentlig Gjennemsnit kan anslaae en Altenborger Koes levende Vægt til 800 \mathcal{R} , udgjør dette Foder $3\frac{1}{8}$ \mathcal{R} Høvardie for hvert 100 \mathcal{R} af Dyrets levende Vægt.

til Besætningens Bedligeholdelse. Tillægskalvene patte Mødrene, til de ere 3 til 4 Uger gamle, og derefter erholde de i den første Tid affkummet Mælk, og senere blandes denne med Vand, og der gives da tillige noget gruttet Havre, udrørt i Vand og noget godt og fint Hø. Kvierne føres til Tyrene, naar de ere $1\frac{1}{2}$ Aar gamle, og kælve altsaa naar de ere $2\frac{1}{4}$ Aar. Man tør ikke holde dem længere fra at lobe, da de vilde blive for fede og vanskeligen blive drægtige. Ikke desto mindre opnaae de, som Følge af den kraftige Opdræt, en anseelig Størrelse.

Til Faar egne Forholdene sig ikke i dette Avlsbrug, da man aldeles mangler Græsgange. Imidlertid have adskillige Bønder holdt en Deel Merinosfaar, men de aflægges nu efterhaanden, fordi man er overbevist om, at de ikke længer under de dybt sunkne Udpriser ville kunne betale sig. I de fleste Bondeavlsbrug holdes nogle Geder, fordi man vil benytte deres Mælk til den yndede og berømte Altenborger Gedeost. Af Sviin holdes saa mange, som man kan føde ved Affaldet af Meieriet og Huusholdningen, og det er ikke ualmindeligt, at en Bonde har 3 til 4 Grisesøer.

Man henvender meget stor Opmærksomhed paa Gjødningens omhyggelige Behandling og Forøgelse. Naar Staldene renses, som hos nogle skeer dagligt, hos andre een Gang ugentligt, blandes Gjødningen af de forskjellige Huusdyr imellem hinanden. Møddingstederne ere regelmæssig anlagte midt i Gaarden,

og stilles fra Bygningerne ved et bredt og temmelig ophoiet Fortoug. Den flydende Deel af Gjødningen ledes i en Kumme, hvorfra den pumpes eller øses i Tønder, der sædvanlig transporteres paa Slæder. Den anvendes enten paa Kleveren eller paa Engen eller til Compostmøddinger. Af disse anlægges flere paa den Maade, at man samler en betydelig Deel Jord, som er rig paa organiske Stoffer og blander den med Staldgjødning. Til at fremme en hurtigere Opløsning anvender man brændt Kalk, der faaes temmelig billigt. Compostmøddingen overgydes jevnligt med de flydende Gjødningsdele, og hele Massen bliver til en for alle Sædarter særdeles tjenlig og virksom Gjødning. Man anvender den ofte til Dvergjødning og stundom nedbringes den tilligemed Sæden med Erstirpatoren.

Til Blandingen af Compostmøddinger benytter man sig ofte af Jord, tagen af Forpløiningerne, af gamle Leervægge, Affald fra Haven, Dynd, Afse o. desl., men hyppigere benytter man en frugtbar Jord, som tages paa de høiere Steder i Engene, hvor man da først afskærer Grønsværen i lange tynde Strimler, der sammenrulles og lægges tilside, for atter dermed at dække Engen, efterat man har borttaget et Lag Jord og planeret Dverfladen.

Compostmøddingen overgydes gjentagne Gange med Gjødningsvand, og for at den bedre kan gennetrænges deraf, danner man paa dens Dverflade flere Forbybninger, hvori man øser den flydende Gjødning.

Disse Møddinger blive oftere gennemstufne med Spaden, hvorved de fra Begyndelsen dannede Lag af Staldgødning og de forannævnte Blandingsmidler blive til en eensartet Masse.

Det Vand, som især om Foraaret løber fra Markerne, ledes til nogle Huller eller Fordybninger, for at det her kan affætte en fedt Dynd, som senere føres op og benyttes enten ublandet som Gødning eller og den blandes i Compostmøddingen.

Af mineraliske Gødningsmidler betjener man sig som foran nævnt af Kalk, fornemmelig til Compostgødningen, og af Gips, hvormed Kloveren og Bælg-sæden oversaaes, hvorimod Mergelen ikke bliver benyttet. Det er ikke almindeligt, at man som vegetabilsk Gødning anvender grønne Afgrøders Nedpløining, dog har man enkelte Steder forsøgt at nedpløie anden eller tredie Slet af Klover. Som bekjendt have mange Erfaringer ogsaa stadfæstet, at Anvendelse af de vegetabiliske Gødningsmidler mere egner sig for de lettere eller mere sandige Jorder.

Foruden det betydelige Forraad af Gødning, den altenborgske Bonde samler og tilbereder hjemme, henter han og hyppigt Gødning fra Stæderne, og det bliver saaledes, naar man tager Hensyn til hans rige Production, den kraftige Underholdning af Besætningen og den store Omsorg, han viser for at forsøge og omhyggeligt at behandle sin Gødning, ikke længer uforklarligt, at han hvert 3die Aar kan byde hver Tønde Land paa sin Mark over 400 Centner d. e.

30 til 40 Tohestels god Gjødning. Men det er og fremfor alt herved, at det altenborgske Aulsbrug er blevet berømt i alle Egne af Tydskland, herved, at det udmærker sig for andre Landes fattige Trevangsbrug, hvor man maa nøies med at gjødsle Ageren hvert 6te eller hvert 9de Aar.

Da Brænde er meget dyrt, idet en Favn efter Middelpriis betales med 9 Rbd., betjener man sig meget almindelig af Bruunkul, der formes ligesom Kletorv. For mere end 100 Aar siden opdagede man, ved et Forsøg for at finde Steenkul, Bruunkullag; men først for 30 Aar siden lærte man at gjøre Anvendelse deraf.

Bøndergaardene ere meget anseelige; Baaningshuset har sædvanlig 2 Etager, og derunder ere flere rummelige Kjeldere o. s. v. I nederste Etage ere tvende Stuer, den ene til Familien, den anden til Lyndet, Soveværelser, Kjøkken, Spisestue og Bryggers; Værelserne i øverste Etage benyttes dels til Soveværelser, dels til Gæstefamre.

Hos en Bonde i Landsbyen Mehna fandt jeg i øverste Etage 12 høie, smukke, gipsede Værelser. Da jeg spurgte, hvortil man kunde benytte denne store Leilighed, erfarede jeg, at hver af Bornene havde sit eget Værelse. Overalt fandt man Bondens Baaninger særdeles rummelige og bekvemt indrettede, ligesom den største Orden og Reenlighed saaes allevegne.

Laden er bygget som en lille Herregaardslade hos os med Gjennemkjørsel og Tærstoe i den ene Side.

Stalblængderne ere sædvanlig 2 Etager høie, hvoraf den overste benyttes til Forraadskamre, Kornmagazin o. desl. Samtlige Bygninger vare enten opførte af Grundmuur eller saakaldte Wällerrwände d. e. Leer- eller Jordbygninger, der opføres paa et Fundament af Steen. Dette Slags Bygning har man her særdeles Færdighed i at opføre, og man sætter stor Priis derpaa, ikke blot fordi det er en billig Maade at bygge paa, men og fordi Huse af denne Art om Vinteren ere varmere og om Sommeren mere kjølige end andre Bygninger. Tagene ere i Almindelighed enten Tegl eller Skifer.

Hvorledes det bliver mueligt, at en Bondegaard i Alltenborg kan staae i saa overordentlig høi en Priis, som jeg tidligere har nævnet, vil blive forklarligt ved nedenstaaende Calculation over Indtægt og Udgift af en Gaard, der har et Tilliggende af 72 Tdr. Land Ager, 3 Tdr. Land Eng og 2 Tdr. Land til Have og Gaardsplads, paa hvilken holdes en Besætning af 4 Heste, 16 Køer og 6 Stkr. Ungkvæg samt 1 Tyr. Her bruges reent Trevangsbrug uden Dyrfking af Handelsverter.

- 1) 24 Tdr. Land Vintersæd, deraf 3 Tdr. Land besaaet med Hvede, 21 Tdr. med Rug.
- 2) 24 Tdr. Land Vaarsæd, nemlig 12 Tdr. Land Byg og 12 Tdr. Land Havre.
- 3) 24 Tdr. Land med Bælgsæd, Foderverter og Rodfrugter.

Indtægt.

1) Af Vintersædsmarken.

a) 3 Tdr. Land Hvede à 10 Tdr. pr. Td.

Land er 30 Tdr.

Til Sæd 2½ Tdr.

— Tærsterløn 1½ —

— Huusholdningen . . 4 —

8 Tdr.

Til Salg altsaa 22 Tdr. à 8 Rbd. *) 176 Rbd.

b) 21 Tdr. Land med Rug à 12 Tdr. pr.

Td. Land er 252 Tdr.

Til Sæd 18 Tdr.

— Tærsterløn 16 —

— Huusholdningen . . 36 —

70 Tdr.

Til Salg altsaa 182 Tdr. à 5 Rbd. 910 —

2) Af Vaarsædsmarken.

a) 12 Tdr. Land med Byg à 12 Tdr. er

144 Tdr.

Til Sæd 12 Tdr.

— Tærsterløn 11 —

— Huusholdningen . . 24 —

— Kreaturerne 21 —

68 Tdr.

Til Salg altsaa 76 Tdr. à 3½ Rbd. . 266 —

Kateris 1352 Rbd.

*) De anførte Kornpriser ere lidet lavere end Middelpriisen i Altenborg for de 5 Aar fra 1838—1842.

Transport 1352 Rbd.

b) 12 Tdr. Land med Havre à 16 Tdr. er
192 Tdr.

Til Sæd 16 Tdr.

— Hestene 117 —

— Kreaturerne 17 —

150 Tdr.

Til Salg altsaa 42 Tdr. à 2½ Rbd. . 105 —

3) Af den dyrkede Brakmark.

a) 4 Tdr. Land Urter à 7 Tdr. er 28 Tdr.

Til Sæd 4 Tdr.

— Huusholdningen og

til at opfodre 9 —

13 Tdr.

Til Salg altsaa 15 Tdr. à 5 Rbd. 75 —

b) 20 Tdr. Land med Fodervejter og Rods-
frugter anvendes til Besætningens Fod-
ring.

4) Af Haven.

Foruden hvad der bruges i Huusholdnin-
gen, sælges for 35 —

5) Af Meieriet.

16 Køer, Indtægt af hver Ko 55 Rbd.

er 880 Rbd.

2 gamle Køer solgte som Fedeqvæg 50 —

For solgte Sviin 60 —

990 —

Summa Indtægt 2557 Rbd.

Udgift.

Skatter, Tiender og Communalafgifter		370 Rbd.
Folkeløn	235	—
Daglønnere og Høstfolk . . .	75	—
Kalk og Gips	35	—
Bygningernes Vedligeholdelse	50	—
Inventariets ditto	128	—
Indkjøb til Huusholdningen .	140	—
Forskjellige Smaaavgifter . . .	72	—
Summa Udgift	—	1405 Rbd.
Overskud er altsaa		1452 Rbd.

Da det kongelige Landhuusholdningselskab beærede mig med det Hverv, i Forening med Hr. Forpagter Hofman Bang, at give Nøde ved den 7de Forsamling af Lands og Forsmænd, som i afvigte Septem-ber afholdtes i Altenborg, holdt jeg det for lidet hensigtsmæssigt at optegne Resultatet af Forsamlingens Forhandlinger, ikke blot fordi Hr. Hofman Bang havde gjort dette til sin Opgave, men især fordi man $\frac{1}{2}$ Aar efter enhver Forsamlings Ende erholder en aldeles fuldstændig officiel Beretning om Alt, hvad der er talt og passeret i ethvert af de aarlige Møder af Lydsklands Landmænd. Derimod ansaae jeg det for en passende Opgave, om dens Udførelse nogenlunde kunde lykkes mig, at overlevere mine Landsmænd en Besskrivelse af det vidtberømte altenborgske Bondeavlsbrug; men da Tiden, jeg udelukkende kunde anvende